

ČITATEĽSKÝ DENNÍK I.

NEROVNOMERNÝ ROZVOJ

A) Slater, D. (2002): *Trajectories of Development Theory: Capitalism, Socialism, and Beyond*. In Johnston, R. J., Taylor, P. J., Watts, M. J. (eds.) *Geographies of Global Change. Remapping the World. 2nd. ed.* Blackwell, Oxford, str. 88-99.

Kľúčové slová: rozvoj, Západ, Sever vs. Juh, teória modernizácie, neoliberalizmus, marxizmus.

Obsah:

Autor sa vo svojom článku venuje problematike rozvoja, pričom stavia do protikladu dva smery – západnú víziu (predstavovanú teóriou modernizácie a neoliberalizmom) a marxisticky orientované teórie.

Západná vízia rozvoja bola založená na myšlienke civilizačnej nadradenosti západného sveta nad ostatnými krajinami. Táto myšlienka sa naplno rozvinula vo viere, že americká civilizácia predstavuje najvyššie štádium vývoja ľudskej civilizácie. Mali to byť práve Anglo-Saxóni, ktorí boli predurčení na to, aby priniesli ostatným civilizáciám dobrú vládu, hospodársky rozvoj a kresťanstvo. USA preto začiatkom 20 storočia okupovali viaceré krajiny Latinskej Ameriky (Nikaraguu, Haiti, Dominikánsku republiku, Kubu). Spojené štáty v týchto krajinách zaviedli viaceré sociálne a ekonomické programy, ktoré predstavujú predchodcov súčasných rozvojových projektov.

Od konca 40. rokov 20. storočia sa v rámci západnej vízie rozvoja vyvíjali dva diskurzy – teória modernizácie a neoliberalizmus. Jadrom teórie modernizácie bol nekritický postoj k Západu a nazeranie na rozvojové krajiny prizmou ich „pozápadnenia“. Hoci spočiatku predstavitelia teórie modernizácie verili v jej univerzálnu aplikovateľnosť, rast nacionalistických hnutí v krajinách tretieho sveta, vypuknutie vietnamskej vojny a kubánska revolúcia tieto ich predstavy utlmili. Západ si až neskôr uvedomil, že rozvojové krajiny sú oveľa heterogénnejšie a komplexnejšie, než ako sa pôvodne predpokladalo.

Neoliberalizmus vo svojich tvrdeniach vychádzal z ekonomického liberalizmu. Myšlienka voľného trhu, posvätnosť súkromného vlastníctva, nadradenosť súkromného sektoru nad štátom predstavujú jeho hlavné rysy. Štátny sektor predstavuje brzdu rozvoja, a preto je potrebné obmedziť jeho štruktúry.

Spoločným znakom oboch smerov viera v univerzálnu platnosť západných modelov, ktoré predstavujú vzor pre rozvojové krajiny. Preto kritika (najmä teórie modernizácie) sa zamerala na prílišný etnocentrizmus.

Od 60. rokov sa voči západnej vízii ostro postavili marxistické teórie, podľa ktorých ústredným princípom dejín a vývoja spoločnosti bol triedny boj. Kapitalizmus predstavoval systém vykorisťovania robotníckych tried, a preto mal byť nahradený socializmom. Vo svojich analýzach sa prívrženci marxistických teórií zameriavali na triedy, a nedokázali teoreticky spracovať problematiku subjektivity a identity. Ako príklad rozvojovej krajiny, ktorá sa usiluje o vzostup a rozvoj cestou uplatňovania marxistických princípov, vybral autor

Kubu. Existenciou jednej politickej strany a jednej oficiálnej štátnej ideológie dochádza k zúženiu a obmedzeniu možných alternatív rozvoja a zároveň sa znižuje možnosť konštruktívnej obnovy. Napriek tomu ale došlo aj na Kube zásluhou režimu k viacerým pozitívnym zmenám (najmä transformácia zdravotníctva, školstva, zlepšenie poľnohospodárstva a podobne).

Na záver autor načrtol súčasný vývoj rozvojových teórií. Do centra pozornosti sa dostali otázky identity, rozdielnosti, vedomostí, sily. Na rozdiel od predchádzajúceho etnocentrizmu sa zvýšil záujem o lokálne kultúry a ich vedomosti. Feministické teórie, nové sociálne hnutia a environmentálne témy prispeli k obohateniu rozvojových teórií.

Zhodnotenie:

Uvedený článok podáva základný náhľad a uvedenie do problematiky rozvojových teórií. Podáva stručnú charakteristiku najvýznamnejších smerov kapitalistického aj západného sveta. Myslím si ale, že na konci článku sa mohol autor podrobnejšie venovať súčasným trendom v rozvojových teóriách, hlbšie poukázať na ich prínos, význam, klady a zápory (napr. feministické teórie).

Západné teórie (teória modernizácie a liberalizmus) vychádzali z predstavy o nadradenosti západnej civilizácie a o možnosti aplikácie západného modelu na „nezápadné“ krajiny. Je pravda, že západné krajiny dosiahli stav vysokej politickej, ekonomickej a kultúrnej vyspelosti, ale ich charakteristiky vyplývajú zo špecifického historického vývoja, ktorým tieto krajiny prešli. Hoci môžu istým spôsobom slúžiť ako modelové krajiny, netreba zabúdať, že je takmer nemožné prenášať tieto modely do diametrálne odlišných podmienok. Každý svetový región prešiel iným historickým vývojom, ovplyvňujú ho iné geografické podmienky, ich obyvatelia sa taktiež líšia svojou mentalitou. Našťastie sa zdá, že najnovší vývoj už reflektuje tieto podmienky.

Socialistické teórie zase operujú s pojmami štátom riadenej ekonomiky a spoločného vlastníctva výrobných prostriedkov. Teoreticky to síce znie pekne, ale praktická realizácia je veľmi obtiažna. Aj krajiny strednej a východnej Európy majú vlastnú skúsenosť so socialistickým zriadením, ktoré ale namiesto blahobytu prinieslo stagnáciu. Prakticky sa spoločné vlastníctvo nedá do dôsledkov uskutočniť. Vždy sa musí nájsť niekto, kto bude mať výrobné prostriedky aspoň v dočasnej držbe. Ale keďže to nie je jeho osobný majetok, nemá taký záujem na jeho zveľadovaní, ako keby bol v jeho osobnom vlastníctve.

B) Chapman, G. P. (2002): *The Green Revolution*. In Desai, V., Potter, B. (eds.): *The Companion to Development Studies*. London: Arnold, s. 155-159.

Kľúčové slová: Zelená revolúcia, rast populácie, poľnohospodárska produkcia, GMO.

Obsah:

V úvode autor pripomína tvrdenie Thomasa Malthusa, podľa ktorého populácia rastie exponenciálne, zatiaľ čo poľnohospodárska produkcia len aritmeticky (lineárne). Populácia bude rásť dovtedy, kým isté „pozitívne zábrany“ (ťažká práca, veľké mestá, hlad, vojny, mor) nezastavia jej rast. Napriek tejto vízii hoci aj po 200 rokoch populácia rástla exponenciálne, v priemere žijú ľudia dlhšie a sú lepšie živení ako kedykoľvek predtým (vďaka kultivovaniu nových oblastí, rozvoju modernej dopravy, ktorá umožňuje prenos veľkých nákladov cez

kontinenty a vďaka rastu poľnohospodárskej produkcie). Teda aj poľnohospodárstvo (najmä v miernom pásme) sa rozvíjalo exponenciálne.

Počas studenej vojny kapitalistický a socialistický blok súperili o priazeň rozvojových krajín a sľubovali im pozdvihnutie z hladu a chudoby. Zatiaľ čo socialisti videli problém v oblasti výrobných vzťahov a navrhovali budovanie kolektívneho poľnohospodárstva, ostatné krajiny videli riešenie skôr v rozdelení pôdy pre chudobných ľudí. Rozvinuté krajiny sa usilovali podporiť rast poľnohospodárskej produktivity technickými prostriedkami.

Čitateľovi je predstavený príklad Dr. Normana Borlauga, pestovateľa, ktorý využíval hybridizáciu a spätné kríženie, aby u rastlín dosiahol požadované vlastnosti – vytvorenie trpasličích odrôd, ktoré by boli citlivejšie voči umelému hnojivu. Zároveň sa objavili aj neželané efekty (väčšia náchylnosť k nákazám a škodcom v raných generáciách, čo viedlo k zvýšenému používaniu pesticídov a fungicídov; zarovnávanie výšky rastlín viedlo k ľahšiemu prenosu nákaz,...).

Nevýhodou tohto nového poľnohospodárstva sa stali vysoké náklady a zhoršená adaptácia na miestne prostredia. Napriek tomu viedlo k výraznému zvýšeniu poľnohospodárskej produkcie v rozvojových krajinách.

V roku 1971 bola založená CGIAR, ktorá zastrešovala 58 verejných aj súkromných organizácií na podporu výskumných centier v poľnohospodárstve.

Následne autor pojednáva o sociálnych a environmentálnych dopadoch revolúcie. Nové technológie boli spočiatku dostupné a výhodné len pre väčšie a bohatšie farmy, ktoré zvyšovali produkciu a zároveň znižovali ceny, čo ohrozilo menších poľnohospodárov. Rast produktivity ale na druhej strane ponúkal nové pracovné miesta, čo sa odrazilo vo vzniku sezónnej migrácie. Z ekologických dopadov uvádza stratu pôvodných odrôd, zväčšovanie množstva používaných pesticídov, znižovanie množstva slamy, čo viedlo k nutnosti hľadania nových zdrojov potravy pre dobytok, salinizácia pôdy alebo pokles vodných hladín.

Tieto dopady mali najväčší vplyv na chudobných ľudí, ktorí využívali tradičné prostriedky. Preto smeruje snaha k vytvoreniu odolnejších odrôd, využívaniu prirodzených predátorov, efektívnejšiemu využívaniu vodných zdrojov, agrolesníctvu a podobne.

Vďaka Zelenej revolúcii došlo k nárastu poľnohospodárskej produkcie. Ale napríklad na proso v Indii alebo maniok v Afrike sa akosi pozabudlo. V priebehu nasledujúcich 20 rokov by dokonca v Subsaharskej Afrike malo dôjsť k nárastu populácie trpiacej nedostatkom jedla. Je možné, že Rusko a východná Európa sa popri USA môžu stať hlavnými exportérmi.

Mnohí technológovia očakávajú vyriešenie problémov s poľnohospodárskou produkciou s vytvorením geneticky modifikovaných organizmov. Záujem na ich vytvorení majú najmä veľké korporácie z vyspelých krajín. Preto sa objavujú obavy, či geneticky modifikované organizmy nebudú slúžiť ich zisku a či budú (cenovo) dostupné chudobnejším poľnohospodárom. Taktiež vznikajú obavy z nepredvídateľných následkov, ktoré prinesú nové gény v prírode.

Zhodnotenie:

Článok prináša akoby posolstvo nádeje pre ľudí, ktorí pozerajú na vývoj vo svete s pesimizmom podobným Malthusovi. Geneticky modifikované organizmy podľa autora môžu výrazne zvýšiť produkciu poľnohospodárstva a zásobiť tak celú planétu dostatkom potravín aj pri neustálom raste populácie. Otázkou je ale pre mňa, či rast produkcie bude znamenať aj rast alebo aspoň udržanie kvality potravín na dobrej úrovni. V problematike geneticky modifikovaných potravín nemám veľký prehľad, a preto mi v článku chýbajú informácie o tom, aké by mohli byť potenciálne následky takto upravených potravín na ľudí, ale aj na ďalší vývoj rastlín a živočíchov. Isto je nemožné dopredu niečo tvrdiť s istotou, ale predsa musia existovať aspoň nejaké pravdepodobné alternatívy vývoja.

C) Bunyard, P. (1997): *Tehri: a catastrophic dam in the Himalayas*. In Rahnama, M., Bawtree, V. (eds.): *The post-development reader*. Zed Books, London & New Jersey, str. 256-262.

Kľúčové slová: Himaláje, priehrada, deforestácia, zosuvy pôdy, obnova lesov.

Obsah:

Článok od Petra Bunyarda pojednáva o výstavbe vodnej nádrže Tehri, pomenovaná podľa malého rovnomenného mestečka v Himalájach, kde sa priehrada začala stavať. Priehrada má slúžiť ako zdroj pitnej vody a elektrickej energie pre mesto Dillí. Zároveň má zavlažovať bohatých farmárov.

Autor poukazuje na úzku previazanosť medzi prírodným prostredím a životmi miestnych obyvateľov. Ľudia žili v harmónii s prírodou, ktorú považovali v mnohých ohľadoch za posvätnú. Od získania nezávislosti Indie ale začali ľudské aktivity nepriaznivo ovplyvňovať prírodné prostredie, čo viedlo nielen k nepriaznivým javom v prírode (záplavy, zosuvy pôdy), ale tieto aktivity mali významný dopad na život obyvateľov. Hlavným problémom sa stala deforestácia. Dubové stromy mali veľký význam pri udržiavaní pevnosti pôdy, zabraňovali zosuvom pôdy a zadržovali vodu stekajúcu z hôr. Zároveň tým mizli aj pasienky pre stáda, takže sa znížil ich počet, čím sa zároveň znížili množstvo prírodného hnojiva.

Toto všetko malo vážny sociálny dopad na obyvateľov. Bolo takmer nemožné ostať pri predchádzajúcom spôsobe života, a preto muži museli odísť pracovať do miest, aby dokázali rodinu zabezpečiť. Všetky práce na poliach, starosť o získanie vody, výchova detí a udržiavanie dedín tak ostali na ženách. Tie sa zároveň stali hlavnými iniciátorkami záchrany lesov a zalesňovania obnažených svahov.

Riešenie vidí autor v obnovení malých záchytných nádrží tak, aby mohli byť na týchto vysušených svahoch opäť zasadené stromy. Zároveň by mohli obsahovať menšie elektrické systémy, ktoré by dodávali energiu nádržiam a elektriku obyvateľom a tak im pomohli pri regenerácii hôr.

Ako chybu je potrebné vnímať budovanie veľkých „megalomanských“ nádrží nerieši problémy, pred ktorými krajina stojí. Navyše India stojí s vyše 9% poškodených priehrad vysoko nad svetovým priemerom (okolo 5%).

Miestni obyvatelia majú potrebné znalosti na obnovenie narušenej prírody a taktiež disponujú aj odhodlaním navrátiť život späť do hôr. Preto by im mali byť umožnené v pokoji využívať pôdu a krajinu a mali by im byť poskytnuté prostriedky na uchovanie krajiny prostredníctvom lesov a vodných predelov.

Zhodnotenie:

V článku autor veľmi vhodným spôsobom poukazuje na previazanosť prírodnej a sociálnej sféry a demonštruje, ako negatívne činy v jednej sfére majú dopady aj na tú druhú. Síce sa s podobnými tvrdeniami väčšina ľudí stretáva už od základnej školy (najmä na hodinách biológie a ekológie), berú ich len v akejsi teoretickej a hypotetickej rovine. Tento článok je ale naozaj adekvátnou ukážkou ako to v praxi funguje. Je možné, že vládne špičky (nielen) v Indii si uvedomia nevhodnosť ich rozhodnutí, ktoré majú za následok nielen deštrukciu prírody, ale následne majú aj výrazné sociálne dopady? Myslím, že nie je vhodné za každú cenu odmietat' modernú techniku a jej šírenie do všetkých kútov sveta, ale na druhej strane treba všetko robiť až po dôkladnom zvážení všetkých alternatív a možných dopadov. Veľmi vhodné využitie techniky nemusí automaticky viesť k negatívnym javom v prírode (ako navrhol aj autor pri obnovení malých nádrží, ktoré by sa využívali aj ako zdroje energie).

D) Pool-Kavana, H. (2006): *12 Myths About Hunger*. Institute for Food and Development Policy
Backgrounder Summer 2006, Vol. 12 No. 2.

Otázky:

Problémom údajne nie je nedostatok potravín, ale to, že si ich mnohí nemôžu dovoliť. Ale akým spôsobom sa dá zabezpečiť dostupnosť potravín pre všetkých? Je to vôbec možné?

Je to skutočne ekonomika a spoločnosť, ktoré nesú zodpovednosť za životy mnohých bezdomovcov? Nie je to až príliš zjednodušujúce tvrdenie. Iste nie všade sú vytvorené vhodné ekonomické a sociálne podmienky pre všetkých ľudí, ale nie je každý sám strojcom svojho šťastia? Je úlohou ekonomiky zabezpečiť, aby mal každý obyvateľ svoj domov, dostatok potravy a podobne?

Sú si ľudia v rozvojových krajinách vôbec vedomí, čo majú robiť, aby boli schopní dosiahnuť lepšiu poľnohospodársku produkciu, ktorá by viedla k zníženiu populácie trpiacej hladom?

Otázky k téme:

Mali marxistické teórie rozvoja vôbec nejakú šancu na dlhodobý úspech? Je možné pomocou centrálne riadenej ekonomiky zlepšiť stav hospodárstva a udržiavať ho v dobrom stave v dlhodobej perspektíve?

Akým spôsobom môžu krajiny zlepšiť svoje hospodárstvo a znížiť hlad? Aké iné modely, okrem „západného“ by mohli byť užitočné? Aké sú podmienky pre úspešný a dlhodobý rozvoj ľudských spoločností?

Je vôbec možné dosiahnuť stav, aby sa mali všetci „dobro“, aby mal každý dostatočný prísun potravín, dobré sociálne a ekonomické postavenie?

Aké dopady (pozitívne i negatívne) môžu mať geneticky modifikované potraviny?